

Staat van verwarring of nieuwe ontwerp strategien

Annelys de Vet voor Kwintessens, november 2009

Twee jaar geleden verhuisde ik van Amsterdam naar Brussel. Zonder directe noodzaak waren het de kwaliteiten van de stad – stedelijk en culinair – en de warme mentaliteit van haar bewoners, die mij zuidwaarts deden trekken. Brussel is een mysterieuze metropool zonder meerderheid; het is nooit direct duidelijk welke taal de ander spreekt. Vrijwel iedereen brengt een eigen culturele context mee en misschien maakt dat het leven hier zo ‘modern’. Als buitenlander voel ik me thuis en omarm de complexiteit omdat deze een mentaliteit vereist waarbij niets op zichzelf staat, niets vanzelfsprekend is en alles met alles te maken heeft. Ik leef in een soort constante staat van verwarring en ervaar dat als de beste basis voor het ontwerperschap op dit moment. Nog geen dag heb ik dan ook spijt gekregen van mijn plaatsverwisseling.

Het is een verwarring die ik bij meer ontwerpers in Brussel en Vlaanderen tegenkom. Bijvoorbeeld op het podium van Shapeshifters, waar de randen van het vakgebied worden opgezocht en bevestigd. Maar ook op Sint Lukas Brussel, waar ik in februari een bijzondere lezingenserie bezocht. Op het puntje van mijn stoel luisterde ik naar filosoof Rudi Fisker, auteurs Lucas Catherine en Rashida Lamrabet. Ze spraken in het kader van NextDoor, een zesdaags ‘open atelier’ voor Sint Lukas en de interculturele omgeving van de Brabantwijk. Mede-samensteller Inge Ferwerda gaf aan dat er werd onderzocht hoe kunstenaars en ontwerpers met diverse culturele achtergronden gestalte kunnen geven aan interculturaliteit en de impact daarvan op onze huidige beeldtaal.

Eén van de docenten op de hogeschool Sint Lukas is Annelies Vaneycken die als grafisch ontwerper in 2007 de vormgevingsprijs van provincie Vlaams-Brabant ontving. Ze gebruikte deze prijs als aanleiding om samen met de laureaat van de beeldende kunstprijs Filip Vandingenen naar Slovenië en de Franse Pyreneeën af te reizen. Daar brachten zijn ‘tags’ aan op de openbare weg, om kritiek te leveren op de omgang met een vanuit Slovenië naar Frankrijk en aldaar overleden geïmporteerde beer. Dit als metafoor om een nog complexere problematiek aan de orde te stellen over emigratie, ecologie en algemeen heersende angst voor dat wat ‘anders’ is. Foto’s van de originele tag in de Pyreneeën en de gekopieerde versie in Slovenië werden in Stoombeek-Bever tentoongesteld en er kwam een krant uit die op poëtische en kritische wijze het proces vastlegde en de zoektocht van de laureaten voor een breed publiek toegankelijk maakte. Het uiteindelijk werk is daarmee de dialoog die het project aangaat, de vragen die worden gesteld, veel meer dan de fysieke teksten op twee ver afgelegen wegen.

Dit jaar werd ik uitgenodigd als spreker op Integrated2009. Tijdens een voorgesprek met Hugo Putteart vertelde hij hoe zijn praktijk zich had getransformeerd van een omvangrijke studio naar de eenmans-studio van weleer. Omgekeerde beweging. Niet omdat de vraag was afgenomen, maar omdat deze ontwerper naar een werkvorm zocht die beter aansloot bij zijn ambities in deze tijd. En hoewel hij fysiek alleen mag werken, is zijn studio in realiteit verbonden met een groot en internationaal netwerk. Dankzij computer, e-mail, internet en andere communicatiegemakken maakt het steeds minder uit waar je bent, veel belangrijker is wie je bent. Niet de locatie, maar hóé je die plaats inneemt. (Ook mijn verhuizing betekende het opgeven van een compleet geoutilleerde studio in Amsterdam waar altijd enkele stagiaires en ontwerpers rondliepen, naar een veel bescheidener studio ‘aan huis’.)

In Antwerpen bleef ik twee dagen afgesneden van de buitenwereld, ondergedoken in de Singel. Integrated2009 bood een programma van uiterst interessante en voor een deel onvergetelijke lezingen. Geen enkele spreker bleek een traditioneel ‘grafisch ontwerper’. Men introduceerde zich als “young angry post-dadaïst and a multiple re-user of stolen images” tot “artist involved in different projects and organisms”, “next-gen design studio” tot “starting philosopher, artist, photographer, painter and musician”. Dit illustreert hoe het vakgebied onomkeerbaar aan het veranderen is. Ontwerpen gaat niet meer om het vormgeven van informatie, maar om het omgaan met informatie. De betekenis van een ontwerp schuilt niet exclusief in het ontwerp zelf, maar bovenal in de relatie die het aangaat met zijn omgeving. De context.

*
Dasein als design, of: moet design de wereld redden? door Henk Oosterling
Premsela lezing 2009, 1 april 2009

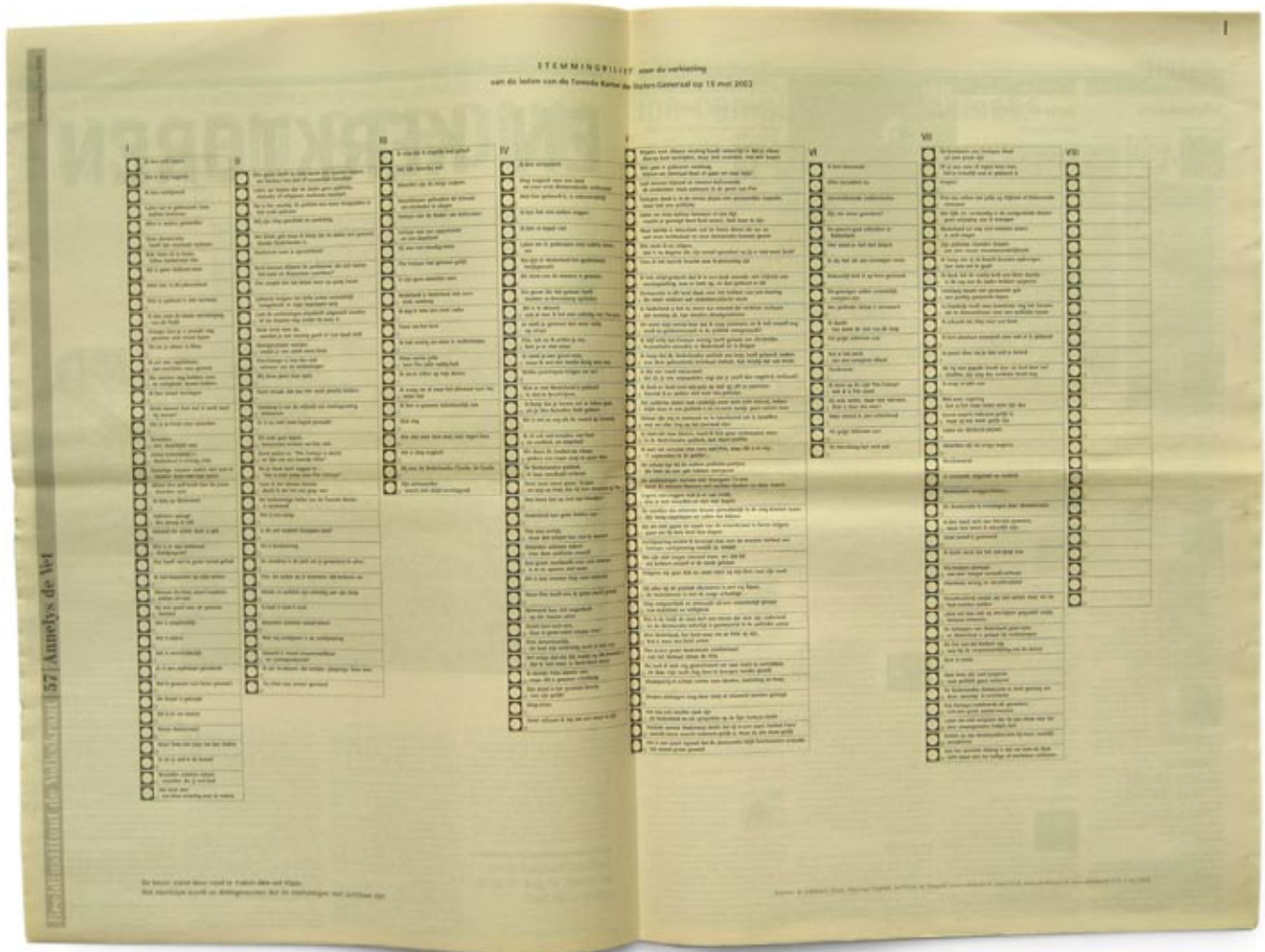
Mediasamenleving

De Nederlandse filosoof Henk Oosterling omschreef tijdens de Premselalezing 2009* onze huidige samenleving als een mediasamenleving: “Media zijn allang geen dingen meer die wij helemaal

onder controle hebben omdat we ze zelf hebben gemaakt. Media scheppen hun eigen werelden en wij leren daar in leven. Ze worden van vorm/functie tot content/message. De TV is van een informatiemedium, via een genotsmiddel, een bestaansmiddel geworden. Het mobieltje is niet louter communicatie- en informatiemedium, het is een bestaansmiddel. Inderdaad 'the medium is the message'. Maar de media zijn niet de verpakking of louter format. De media zijn in al hun vanzelfsprekendheid een discours. De mediasamenleving is ons milieu, onze handelingsruimte."

Ik vraag mij voortdurend af hoe ik mij kan verhouden tot deze 'media samenleving' waar populisme de toon en steeds vaker de inhoud van het publieke en politieke debat bepaalt. Waar angst onze denkbeelden en keuzes beïnvloedt. Waar 40% van de Nederlandse bevolking het eens is met de ideeën van de extreem rechtse politicus Geert Wilders, die zijn politieke kracht volkomen ontleent aan het geciteerd worden in de media. Waar mensen in specifieke gemeenschappen zonder immigranten (zoals het Hollandse Volendam) de grootste angst koesteren voor allochtonen. In een maatschappij waar we met onze rug naar voormalig Joegoslavië staan uit afkeer van het recente verleden, ondanks het feit dat de regio onmiskenbaar onderdeel is van Europa, maar waar het bijvoorbeeld een land als Servië onmogelijk wordt gemaakt om toe te treden tot de EU, met Nederland als nadrukkelijke tegenstemmer. Terwijl Israël, ondanks het stelselmatig negeren van de VN resoluties, de overtreding van internationale afspraken en de afschrikwekkende oorlog die het begin dit jaar voerde in de Gaza-strook, maar dankzij de uitermate sluwe persbureau's en voorlichters, toch gewoon op steun van de EU kan rekenen, met wederom Nederland als meest uitgesproken stem (in tegenstelling tot België overigens, wiens politiek hier kritischer tegenover staat).

Als burger voel ik mij in die samenleving op mijn hoede en als ontwerper wordt ik gedwongen om kritisch te zijn. In die context wil ik het over grafisch ontwerpen hebben, en dan vooral over ontwerpen als publieke zaak.

STEMMINGBILJET voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 15 mei 2002 Midden-spread kunst-bijlage *De Volkskrant*, 8 mei 2002

Stemmingbiljet

Anderhalve week voor de nationale Nederlandse verkiezingen van 2002 werd de populistische politicus Pim Fortuyn vermoord. Het land was ontstemd en alle media vulden zich met meningen en gevoelens. Er gingen stemmen op om de verkiezingen uit te stellen omdat deze te veel door emoties bepaald zouden worden. Twee dagen na de moord, op 8 mei 2002, maakte ik een pagina voor de nationale krant De Volkskrant. Het ontwerp is gebaseerd op het nationale STEMBILJET, maar heet STEMMINGBILJET. De pagina toont een inventarisatie van uitspraken en emoties die één dag na de moord in de media waren verschenen, door zowel politici, journalisten als burgers. Het is een rijk geschakeerde inventarisatie geworden als spiegel van een onbegrijpelijke actualiteit.

Er stonden zinnen op als: Ik ben totaal verslagen; Het is te triest voor woorden; Godverdomme!! Nederland is ernstig ziek; Alleen Pim heeft hier de juiste woorden voor; Wij doen geen stap opzij; De toekomstige leider van de Tweede Kamer is vermoord. En ook de volgende quotes waren gebruikt: Verontrustend omdat wij niet weten waar we de fout moeten zoeken; Laten we nou niet op een bijeen gegraaid zootje mensen stemmen; Door hem zijn veel jongeren naar politiek gaan luisteren; Laten we niet vergeten dat hij een mens was die zeer onaangename trekjes had; Van het grootste belang is dat we hem na deze laffe daad niet tot heilige of martelaar verklaren.

Precies een week later vonden de landelijke verkiezingen plaats, uiteraard op een officieel stembiljet. In hoeverre de gemoedsstemmingen de verkiezingsuitslag hebben beïnvloed is niet te achterhalen, maar feit is dat de partij van Pim Fortuyn samen met de centrum-democraten (CDA) en centrum-rechts (VVD) de macht kregen. De coalitie die zij vormden was het korstzittende kabinet sinds de tweede wereldoorlog; het viel na 86 dagen.

Tussen de regels

Tot in de vorige eeuw waren de kerk en in tweede instantie de politiek de belangrijkste instituten die invloed hadden op onze collectieve moraal en ethiek. Tegenwoordig verschuift dit gezag naar de media. Deze bepalen mede de wijze waarop wij betekenis geven aan de wereld. De grenzen tussen waarheid en leugen, en bovenal tussen goed en fout zijn diffuser geworden – de financiële crisis spreekt daarover boekdelen.

Openbaar Ministerie, Lelystad (NL) 2007. Architect: Hootsmans Architectuurbureau [fotografie: Maarten Noordijk]

'Tussen de Regels', installatie door Annelys de Vet voor Openbaar Ministerie, Lelystad (NL), 2007 [fotografie: Maarten Noordijk]

Het Openbaar Ministerie vertegenwoordigt de belangen van de maatschappij en is traditioneel de hoogste hoeder van de openbare orde. Zij spoort misdrijven op, vervolgt en zorgt voor de uitvoering van de straffen. Voor één van hun vestigingen werd een nieuw gebouw gebouwd in Lelystad, waarvoor ik door de Rijksgebouwendienst werd gevraagd een werk te maken. Het project leidde tot een wand met 21 lichtnissen met korte teksten, in de ruimte waar cliënten en advocaten wachten voordat ze naar de rechter gaan.

Waar de taal van het wetboek zo min mogelijk ruimte over laat voor interpretatie, gebeurt er in deze stellingen het tegenovergestelde. Zonder geheel abstract te zijn, refereren de teksten aan (sociale) processen en bewegingen in zowel onze maatschappij als in de media. De zinnen lijken titels van journalistieke teksten.

Publieke zaak van de grafisch ontwerper

Design is onderdeel geworden van ons collectieve geheugen, en bepaalt mede de wijze waarop de samenleving zich als geheel uitdrukt. Kan een ontwerp kritisch en duurzaam, en tegelijkertijd optimistisch zijn? Kun je beelden ontwerpen die een constructief effect hebben op de perceptie van de maatschappij? Heb je daarmee ook een verantwoordelijkheid als ontwerper?

Deze vragen stelde ik tijdens mijn lessen aan de studenten van de Design Academy Eindhoven (waar ik indertijd als docent aan verbonden was). Het vormde het uitgangspunt voor een serie posters, vlaggen en discussies. Met dit project zochten studenten naar beelden die uitdrukken waar de Nederlandse samenleving op dit moment voor staat. Met deze beelden werden affiches gemaakt die drie weken in bijna 200 MUPI's in Eindhoven werden getoond. Het project geeft, door middel van grafisch ontwerpen, cultureel commentaar. Dit proces was zo interessant dat het tot een publicatie leidde: 'De publieke zaak van de grafisch ontwerper'.

De publieke zaak van de grafisch ontwerper *The public role of the graphic designer*. Publicatie gemaakt met studenten Design Academy Eindhoven, uitgegeven door Annelys de Vet, 2006

Subjectieve atlas van Palestina

De media tonen vaak zulke krachtige en complexe beelden van een onderwerp, gebeurtenis of natie, dat mediabeelden worden ervaren als ware het eigen ervaringen. De realiteit lijkt samen te vallen met die beelden. Maar niets is minder waar. Doch, om ons verbonden te voelen tot een plek, land, gemeenschap of volk hebben we wel beelden nodig. Neem Palestina, we kennen dit land dat geen land mag zijn, vooral uit de media. Waar hun inwoners bijna altijd in verband gebracht worden met terrorisme. Palestijnen worden op die manier ver van ons afgezet, met het gevolg dat we ons moeilijk met hen kunnen identificeren. Ze blijven een 'zij', en worden zelden een 'wij'.

Deze problematiek vormde de basis van mijn poging om de menselijke ervaring van leven op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook te vangen. Ik vroeg een dertigtal Palestijnse kunstenaars, ontwerpers en studenten om 'hun' Palestina in kaart te brengen, vanuit persoonlijke interesse en dagelijkse ervaringen. Zo is geprobeerd een mensbeeld van binnenuit te schetsen – een beeld waarmee we ons kunnen identificeren, en daarmee betrokken kunnen voelen.

Zonder enige twijfel is dit boek politiek, tegelijkertijd wordt er geen uitspraak gedaan over oorzaak, schuld of oplossing. Dat de lezer deze zaken impliciet kan vinden, is een andere zaak.

'Subjective atlas of Palestine' (010 Publishers, Rotterdam 2007), publicatie gemaakt met Palestijnse kunstenaars en ontwerpers. Concept en ontwerp: Annelys de Vet, op uitnodiging van ICCO

'Twelve ways to eat chickpeas', Suleiiman Mansour

'Beautiful Palestine', Majdi Hadid

'Palestinian Dress #2', Mohamad Yaqubi

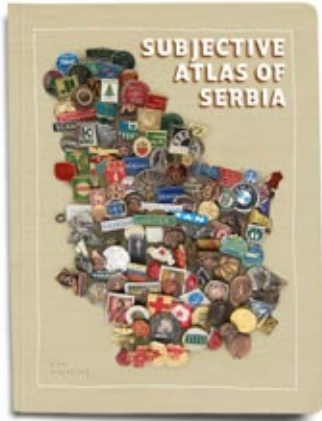
'Documents that I needed to travel outside Palestine', Majdi Hadid

'My father's Palestinian Nationality', Baha Bouhkyar

'New flags for Palestine'

Subjectieve atlas van Servië

Jarenlang werd de hoofdstad van Servië, Belgrado, gezien als het epicentrum van oorlog en agressie. Zo goed als niemand heeft de oorlog gewild, maar ieder individu is gedwongen er mee om te gaan en zich ertoe te verhouden. Vandaag de dag telt Servië zo'n 10 miljoen inwoners, en ieder van hen heeft zo zijn eigen idee over geschiedenis, identiteit en toekomst. Sterker nog, identiteit is een uitermate beladen begrip – daar zijn uiteindelijk oorlogen om begonnen.

In november vorig jaar ben ik naar Belgrado gegaan om samen met zo'n 30 kunstenaars en ontwerpers een 'Subjective atlas of Serbia' te maken. Er is weer gepoogd, nu door een groep Servische ontwerpers en kunstenaars, om op persoonlijke wijze het dagelijks leven in kaart te brengen. Directe betrokkenheid als uitgangspunt om echte alternatieve beelden te ontwikkelen. Alle gesprekken die we voerden over het werk raakten, zeker ook door het geheel van alle plannen en voornemens, meteen aan de ziel van de samenleving. Een van de deelnemers zei: "I don't know what personal is, what I am, who I am, what Serbia is. All the borders change continually; everything changes from day to day. Nationality, identity – I don't know, I don't know what that is."

De onconventionele beelden in de atlas geven een ander en veelal nieuw inzicht in een land waarvan de identiteit problematisch gefragmenteerd is. Door culturele identiteit op deze manier in kaart te brengen werkt de atlas als een middel om de hedendaagse maatschappij aldaar te begrijpen.

Subjective atlas of Serbia (Dom Omladine, 2009) Publicatie gemaakt met Servische kunstenaars en ontwerpers. Ontwerp en redactie: Annelys de Vet, op uitnodiging van De Balie Amsterdam en Dom Omladine, Belgrado.

'Maps of Serbia'

'IQ-test', Philip Cakic

'Mixed memories', Marija Kovac

'My room is our room', Vuk Kuzmanovic

'Heritage', Miroslav Malovic

'I am not my country's mistakes', Iva Spanovic / 'Alternative flags for Serbia'

'Nieuwe beelden voor Nederland', expositie Design Academy Eindhoven, maart '06

De Architect, juni '06

Adformatie, 23 maart '06

Graduation catalogus Design Academy Eindhoven, okt. '06

Étapes (F), maart '07

Creatie, okt. '06

Betekenis achteraf

De projecten die ik hier toon waren, in ieder geval voor mijzelf en de direct betrokkenen, bijzonder inspirerend en daarmee in zichzelf succesvol. Maar uiteraard is de vraag hoeveel effect ze hebben gehad op de beeldvorming van respectievelijk Nederland, Palestina en Servië, laat staan op andere domeinen als de rechtspraak en internationale afspraken. Welke voorbijganger heeft stilgestaan bij een affiche? Is de representatie van Palestina veranderd? Wiens opinie over Servië is gewijzigd? Hoeveel atlassen zijn er in België terecht gekomen?

Als je de oplage bekijkt van de boeken: 1.500 voor de 'Publieke zaak van de grafisch ontwerper', 3.000 voor de 'Subjective atlas of Palestine' en 2.000 voor de 'Subjective atlas of Serbia' en die vergelijkt met, pak hem beet, het gemiddeld aantal kijkers van het 7 uur journaal op de BRT, bijna 1.000.000 kijkers per dag. Dan kun je je afvragen: waarom al die moeite?

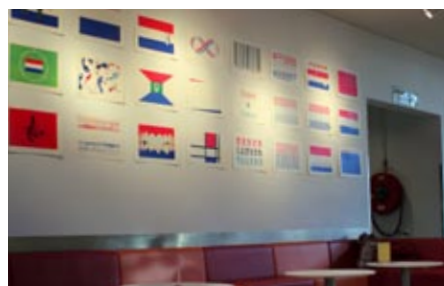
Natuurlijk ben ik volstrekt naïef als ik geloof dat er ook maar iets is veranderd in de perceptie van de genoemde landen. Maar toch. Krijgen de projecten misschien betekenis in dit nummer van Kwintessens, voor een duizendtal kritische lezers? Zal u het onthouden? Kan het zijn dat het werk als verhaal en discours voor meer betekenis zorgt dan de context waarvoor de projecten oorspronkelijk zijn gemaakt? Is het de reproductie die het origineel betekenis geeft? De volgende beelden illustreren wat ik bedoel.

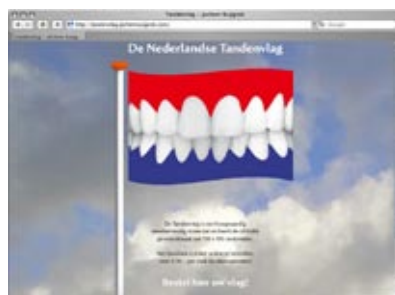
Etalage Nijhof & Lee, Amsterdam, september 2006

Debat over nationale identiteit door Kosmopolis, Grote Kerk van Amsterdam, 28 september 2007

Exposities in TU Eindhoven (nov '06), VU Amsterdam, (nov. '06 – jan '07) en onderwijsmuseum Rotterdam (nov-dec '08)

<http://tandenvlag.jochemruijgrok.com>

Flags for sale as postcards in souvenir shop A'dam

SUBJECTIVE ATLAS OF PALESTINE

www.subjectiveatlasofpalestine.info

Items magazine, #3/4, may/august 2007

NRC Handelsblad, 26 sept. '07

Nox, magazine for men, issue 30, okt. '07

Skin magazine, volume 2 issue 7, okt '07

Catalogus Best Verzorgde boeken 2007, juni '08

Strategie

Als het de reproductie is die van grotere betekenis is dan het origineel, wat kan dat betekenen voor een ontwerpstrategie? Voor de subjectieve atlassen werd dit een bewust onderdeel van het ontwerp. Beide boeken werden uitgebracht zonder copyright en kwamen er websites waar de atlassen als pdf gedownload konden worden. Vrij om te gebruiken. Dit leidde tot een prachtig 'tweede' leven van het beeldmateriaal, waarbij de boeken feitelijk het beginpunt vormen van een discours, en niet het eindproduct van een ontwerper.

Items en het NRC Handelsblad schreven over de Palestijnse atlas en toonden werk. Het Nederlandse tijdschrift ZemZem gebruikte de beelden van een oud Palestijns paspoort voor hun omslag van het nummer over 60 jaar Nakba. De atlas werd gekozen tot één van de best verzorgde boeken 2007 en tentoongesteld in het Stedelijk Museum Amsterdam. De University of North Carolina (USA) organiseerde een Palestijnse week en toonde in een tentoonstelling veel werk uit de atlas. Voor het affiche hiervoor gebruikten ze de alternatieve Palestijnse vlaggen en voegden daar hun eigen NC-logo-vlag aan toe. Het Australische lifestyle magazine 'Dumbo Feather' toonde een collage van de atlas voor hun herfstnummer. En hoewel de aanvankelijke opzet van de atlas vooral gericht was op het beïnvloeden van de Palestijnse representatie in het Westen, werkte de publicatie soortgelijk naar binnen toe. Het boek toonde dat wat Palestijnen bindt, in tegenstelling tot de alledaagse gefragmenteerde realiteit. De Palestijnse kunstenaars besloten een twee-talige atlas te maken, mede op uitnodiging van president Abbas die het boek graag als relatiegeschenk wilde gebruiken.

De Subjective atlas of Serbia is nog maar een paar maanden uit, maar de beelden zijn al in verschillende contexten getoond. Allereerst als tentoonstelling in Belgrado direct na de workshop, daarna als presentaties in De Balie (Amsterdam) tijdens de boekpresentatie. Het architectuur magazine Volume gaf acht spreads ruimte aan de atlas en onlangs werden beelden getoond in een Poolse galerie. En nu staan ze dus in Kwintessens die u in handen heeft.

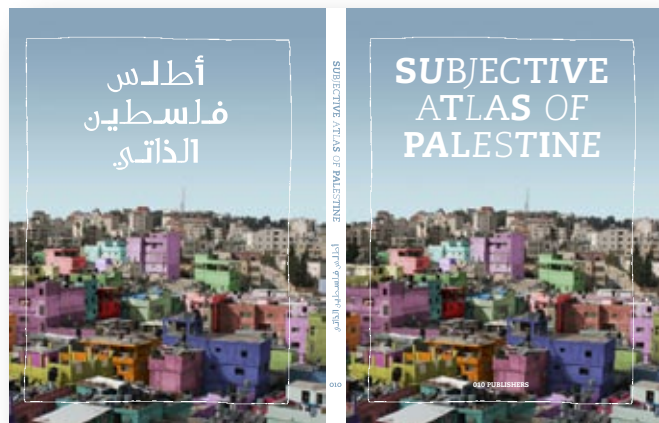
Omslag ZemZem, tijdschrift over het Midden Oosten, mei '08

Poster tentoonstelling 'Palestine week', University of North Carolina (USA)

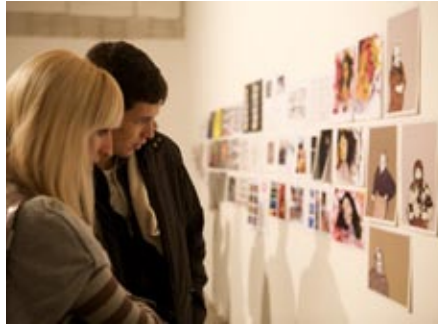
Dumbo Feather (Australië), okt '08

Herdrukke Arabisch-Engelse versie, 2008 (de Palestijnse deelnemers maakten een twee-talige editie. Deze versie is in Palestina gedrukt en verspreid en ondermeer President Abbas bestelde 100 exemplaren om te gebruiken als relatiegeschenk.)

www.subjectiveatlasofserbia.info

Expositie van de workshop 'Subjective atlas of Serbia', Dom Omladine (Belgrade), nov '08 [fotografie: Ivar Hoekstra]

Presentatie met performances van deelnemers 'Subjective atlas of Serbia' in De Balie, 17 april '09 [fotografie: Ivar Hoekstra]

Volume Magazine, April '09

Publiek discours

Het feit dat u op dit moment stil zit te lezen heeft te maken met het feit dat ik deze tekst heb geschreven. Maar ik schreef de woorden aanvankelijk in Brussel voor Integrated2009, omdat Hugo Puttaert mij daarvoor uitnodigde. Bijna gelijktijdig kwam via de e-mail de uitnodiging van Steven Cleeren om voor Kwintessens te schrijven. Dit vormde een prachtige gelegenheid om mijn lezing te herschrijven voor publicatie en het daarmee van een nieuwe context te voorzien in de hoop dat de projecten zo meer betekenis krijgen. Design Vlaanderen geeft Kwintessens uit, en zij kunnen dat mede doen omdat u uw abonnementsgelden heeft betaald. Van wie is dit artikel daarmee?

Het is mijn overtuiging dat in onze huidige media-samenleving ontwerpen geen zaak meer is van vormgeven van informatie, maar een kwestie van het hanteren, het omgaan met informatie. Niet het medium vormt de boodschap, maar de mentaliteit. Het vinden van oplossingen en antwoorden is daarin van gering belang, het constateren van problemen en het stellen van vragen des te meer. Daar bent u het toch zeker mee eens...?

